

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 380

Unia Europejska w 10 lat po największym rozszerzeniu

Redaktorzy naukowi
Ewa Pancer-Cybulska
Ewa Szostak

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2015

Redaktor Wydawnictwa: Teresa Zielińska
Redaktor techniczny i korektor: Barbara Łopusiewicz
Łamanie: Adam Dębski
Projekt okładki: Beata Dębska

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się
na stronach internetowych Wydawnictwa
www.pracnaukowe.ue.wroc.pl
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie
wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2015

ISSN 1899-3192
ISBN 978-83-7695-439-4

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk i oprawa:
EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek, sp.j.
ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek

Spis treści

Wstęp.....	11
------------	----

Część 1. Procesy rozwojowe krajów i regionów Europy – konwergencja czy dywergencja?

Jan Borowiec: Konwergencja regionalna w Unii Europejskiej.....	15
Leszek Cybulski: Dywergencja rozwoju regionalnego w krajach UE po 2000 roku a polityka spójności.....	26
Zofia Hasińska: Regionalne zróżnicowanie zmian zatrudnienia w Polsce w okresie integracji europejskiej	39
Jarosław M. Nazarczuk: Kryzys gospodarczy a zróżnicowanie regionalne w UE.....	50
Pasquale Tridico: Ten years after the accession of Central and Eastern Europe countries in the EU: evaluation in comparison to the transition in former Soviet Republic.....	60
Zhanna Tsaurkubule, Alevtina Vishnevskaja: Some aspects of economic development of the Latvian market during 10 years of its membership in the European Union.....	82
Dilara Usmanova: Enhancement of the methodological and systematic founda- tion for monitoring socio-economic developments in Latvian regions..	94
Agnieszka Wojewódzka-Wiewiórska: Zmiany poziomu rozwoju społecz- no-ekonomicznego powiatów w Polsce a pozyskiwanie środków z UE....	102

Część 2. Polityka spójności społecznej, gospodarczej i terytorialnej jako narzędzie rozwoju Unii Europejskiej

Wojciech Bożek: Znaczenie i wysokość środków pochodzących z budżetu Unii Europejskiej jako kategorii środków publicznych.....	117
Krystian Heffner, Piotr Gibas: Polityka spójności UE a obszary funkcyjnal- ne centrów regionalnych w Polsce.....	127
Natalia Konopińska: Polityka spójności a obszary górskie na przykładzie programu „Alpine Space”.....	139
Joanna Kudelko: Nowy model europejskiej polityki spójności i jego możli- we konsekwencje dla rozwoju społeczno-gospodarczego w Polsce.....	150
Marek Pieniążek, Dominika Rogalińska: Statystyka publiczna w procesie monitorowania wymiaru terytorialnego polityki spójności	158

Magdalena Pronobis: Fundusze strukturalne w roli kapitału wysokiego ryzyka: skala i przesłanki interwencji.....	166
--	-----

Część 3. Beneficjenci polityki spójności

Adam A. Ambroziak: Prawne i ekonomiczne aspekty pomocy regionalnej w Polsce po akcesji do UE.....	177
Maria Bucka: Rozwój małych i średnich przedsiębiorstw w okresie realizacji polityki spójności w 2007-2013	189
Barbara Kryk: Rozwój przedsiębiorczości kobiet w Polsce jako wyraz realizacji unijnej polityki równości	197
Paweł Mańczyk: Opodatkowanie pomocy finansowej z Funduszu Spójności	207
Beata Skubiak: Czy fundusze strukturalne rozwijają województwo zachodniopomorskie?.....	215
Justyna Socińska: Rola i znaczenie Programu Leader w rozwoju obszarów wiejskich w latach 2007-2013 na przykładzie województwa opolskiego ..	225
Piotr Szamrowski, Adam Pawlewicz: Praktyczne aspekty wdrażania podejścia Leader na przykładzie Lokalnych Grup Działania i Lokalnych Grup Rybackich funkcjonujących w województwie warmińsko-mazurskim.....	233
Katarzyna Tracz-Krupa: Analiza wpływu Europejskiego Funduszu Społecznego na rozwój zasobów ludzkich w Polsce	245
Anna Tutak: Zmiany w podejściu do świadczenia usług szkoleniowych w ramach EFS w latach 2004-2013	256
Magdalena Wojarska, Izabela Zabielska: Samorząd lokalny jako beneficjent funduszy unijnych (na przykładzie gmin województwa warmińsko-mazurskiego)	266

Część 4. Wiedza i innowacje a polityka spójności Unii Europejskiej

Małgorzata Dziembala: Wspieranie inteligentnych specjalizacji regionów w Unii Europejskiej w warunkach globalizacji	279
Dorota Kwiatkowska-Ciotucha: Programy rozwojowe uczelni szansą wzbogacenia oferty i podniesienia jakości kształcenia w polskich szkołach wyższych	289
Dorota Murzyn: Innowacyjność w polityce spójności Unii Europejskiej.....	301
Aleksandra Nowakowska: Inteligentne specjalizacje regionalne – nowa idea i wyzwanie dla polityki regionalnej	310
Agata Surówka: Innowacyjność województw Polski Wschodniej na tle kraju	319

Nataliya Tyuleneva, Anastasia Lisnyak: Social and economic development of regions based on cluster programs: European and Russian experience .	327
Monika Zadrożniak: Wyrównywanie szans edukacyjnych w ramach polityki spójności jako kierunek poprawy jakości życia mieszkańców obszarów wiejskich w Polsce	334

Część 5. Problemy rozwoju regionalnego

Bernadeta Baran: Terytorialne odniesienie działań rozwojowych w Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego	345
Aranka Ignasiak-Szulc, Ireneusz Jaźwiński: Pozycja ustrojowa samorządu województwa w kontekście jego roli w polityce rozwoju w Polsce	356
Łukasz Olipra: Dostępność usług transportu lotniczego jako czynnik lokalizacji inwestycji zagranicznych na Dolnym Śląsku.....	368
Ewa Pancer-Cybulska: Europejskie Ugrupowania Współpracy Terytorialnej (EUWT) w pakiecie legislacyjnym na okres programowania 2014-2020	383
Ewa Szostak: Umowa Partnerstwa a Regionalny Program Operacyjny dla Dolnego Śląska na lata 2014-2020	394
Paweł Wacek: Rozwój gospodarczy a systemy transportowe regionów Polski.....	406
Alicja Zakrzewska-Półtorak: Wybrane aspekty rozwoju społeczno-gospodarczego i przestrzennego województwa dolnośląskiego po wejściu do Unii Europejskiej.....	416

Część 6. Rozwój społeczno-gospodarczy w Europie i problemy integracji

Iwo Augustyński: Struktura zadłużenia firm polskich na tle wybranych krajów europejskich na tle kryzysu z 2008 roku	429
Tetiana Girchenko: Formation of competitiveness of Ukrainian banks under the influence of foreign capital	443
Zbigniew Jurczyk, Barbara Majewska-Jurczyk: Model ochrony konsumentów w Unii Europejskiej	453
Danuta Kabat-Rudnicka: Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego RP w kluczowych kwestiach integracji europejskiej. Uwagi na marginesie polskiego członkostwa w Unii Europejskiej	465
Lidia Kłos: Rzeczowy wymiar polityki spójności w rozwoju branży wodno-kanalizacyjnej w Polsce	472
Zbigniew Mikołajewicz: Bezpieczeństwo energetyczne w polityce spójności Unii Europejskiej	481

Danuta Milaszewicz: Jakość rządzenia a rozwój społeczno-gospodarczy w krajach UE	491
Anna Nowak, Katarzyna Domańska: Konkurencyjność rolnictwa Polski Wschodniej w aspekcie zrównoważonego rozwoju.....	501
Zhanna Tsaurkubule: Improving social policy of Latvia as a factor of sustainable development of the state.....	510
Grażyna Węgrzyn: Zmiany strukturalne na rynku pracy – modernizacja czy stagnacja?	525

Summaries

Jan Borowiec: Regional convergence in the European Union	25
Leszek Cybulski: Divergence of regional development in the EU after 2000 and Cohesion Policy.....	38
Zofia Hasińska: Regional differentiation of changes in employment in Poland in the period of EU integration.....	49
Jarosław M. Nazarczuk: Economic crisis and regional inequalities in the European Union.....	59
Pasquale Tridico: Dziesięć lat po przystąpieniu krajów centralnej i wschodniej Europy do Unii Europejskiej: porównanie z przemianami w byłym Związku Radzieckim	81
Zhanna Tsaurkubule, Alevtina Vishnevskaja: Wybrane aspekty rozwoju ekonomicznego rynku Łotwy w ciągu dziesięciu lat jej członkostwa w Unii Europejskiej.....	93
Dilara Usmanova: Udoskonalanie metodologicznej i systematycznej organizacji monitorowania rozwoju społeczno-ekonomicznego regionów łotewskich.....	101
Agnieszka Wojewódzka-Wiewiórska: Districts changes in the socio-economic development level in Poland and obtaining EU funds.....	113
Wojciech Bożek: Significance and amount of funds from the budget of the European Union as a category of public resources.....	126
Krystian Heffner, Piotr Gibas: EU cohesion policy and functional areas of regional centres in Poland	135
Natalia Konopińska: “Alpine Space Programme” as an example of implementation of cohesion policy in mountain areas	149
Joanna Kudelko: New model of the European cohesion policy and its implications for social and economic development in Poland.....	157
Marek Pieniążek, Dominika Rogalińska: Public statistics in the process of monitoring of territorial dimension of cohesion policy.....	165
Magdalena Pronobis: Structural funds as venture capital: scale and conditions for intervention.....	174

Adam A. Ambroziak: Legal and economic aspects of regional state aid in Poland after the accession to the EU	188
Maria Bucka: Development of small and medium-sized enterprises during the implementation of cohesion policy in 2007-2013	196
Barbara Kryk: Development of women's entrepreneurship in Poland as a form of EU policy implementation of gender equality and employment ...	206
Paweł Mańczyk: Taxation of the financial assistance from the Cohesion Fund	214
Beata Skubiak: Do the structural funds develop Western Pomerania?	224
Justyna Socińska: Role and importance of Leader in the development of rural areas in 2007-2013 on the example of the Opole Voivodeship	232
Piotr Szamrowski, Adam Pawlewicz: The practical aspects of the implementation of the LEADER approach on the example of the LAGs and Fisheries Local Action Groups operating in the Warmia and Mazury Voivodeship	243
Katarzyna Tracz-Krupa: Analysis of the European Social Fund impact on the human resource development in Poland	255
Anna Tutak: Changes in approach to training programs conducted under Europejski Fundusz Społeczny fund in years 2004-2013	264
Magdalena Wojarska, Izabela Zabielska: Local government as a beneficiary of EU funds (on the example of the municipalities of the Warmia and Mazury Voivodeship)	275
Małgorzata Dziembala: Supporting of smart specialization of regions in the European Union in a globalized market	288
Dorota Kwiatkowska-Ciotucha: Development programs of universities as an opportunity for developing educational offer and improving the quality of teaching at Polish universities	300
Dorota Murzyn: Innovativeness in EU cohesion policy	309
Aleksandra Nowakowska: Regional smart specializations – a new idea and a challenge for regional policy	318
Agata Surówka: Innovativeness of Eastern Poland voivodeships compared with other regions	326
Nataliya Tyuleneva, Anastasia Lisnyak: Rozwój społeczno-gospodarczy regionów na podstawie programów klastrowych: doświadczenia Unii Europejskiej i Rosji	333
Monika Zadrożniak: Equalization of educational opportunities within the framework of cohesion policy as a way to improve the quality of life for residents of rural areas in Poland	342
Bernadeta Baran: Territorial dimension in the development strategy for the Lower Silesian Voivodeship	355

Aranka Ignasiak-Szulc, Ireneusz Jaźwiński: Legal status of voivodeship self-government in the context of its role in the development policy in Poland	367
Lukasz Olipra: Accessibility of the air transport services as a determinant of foreign investments location in Lower Silesia.....	381
Ewa Pancer-Cybulska: European Groupings of Territorial Cooperation (EGTC) in the legislative package for the 2014-2020 programming period.....	393
Ewa Szostak: Partnership Agreement and Regional Operational Program for Lower Silesia for the years 2014-2020.....	405
Paweł Wacek: Economic development and Polish transportation systems.....	415
Alicja Zakrzewska-Półtorak: Selected aspects of socio-economic and spatial development of Lower Silesian voivodeship after joining the European Union	426
Iwo Augustyński: Comparison of the debt structure of Polish companies with selected EU member countries against the background of the financial crisis from 2008.....	442
Tetiana Girchenko: Kształtowanie się konkurencyjności banków ukraińskich pod wpływem obcego kapitału.....	452
Zbigniew Jurczyk, Barbara Majewska-Jurczyk: Model of consumer protection in the European Union.....	464
Danuta Kabat-Rudnicka: Polish Constitutional Court's jurisdiction on the key issues of the European integration. Remarks on Poland's membership in the European Union.....	471
Lidia Kłos: Material dimension of cohesion policy in the development of the water-sewage industry in Poland.....	480
Zbigniew Mikołajewicz: Energy security in the cohesion policy of the European Union.....	490
Danuta Miłaszewicz: Governance quality vs. socio-economic development in the European Union.....	500
Anna Nowak, Katarzyna Domańska: Sustainable development approach in agriculture competitiveness of Eastern Poland	509
Zhanna Tsaurkubule: Poprawa polityki społecznej Łotwy jako czynnik zrównoważonego rozwoju państwa.....	524
Grażyna Węgrzyn: Structural changes in the labour market – modernisation or stagnation?.....	534

Anna Nowak, Katarzyna Domańska

Uniwersytet Przyrodniczy w Lublinie

KONKURENCYJNOŚĆ ROLNICTWA POLSKI WSCHODNIEJ W ASPEKCIE ZRÓWNOWAŻONEGO ROZWOJU

Streszczenie: Celem niniejszego opracowania jest ocena konkurencyjności rolnictwa województw Polski Wschodniej, które należą do regionów o najniższym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego zarówno w Polsce, jak i w Unii Europejskiej. W celu wykazania przewag/luk konkurencyjnych wyniki analizowanego regionu zostały rozpatrzone na tle średnich wyników dla Polski. Analiza konkurencyjności obejmowała wybrane mierniki zrównoważonego rozwoju rolnictwa charakteryzujące trzy aspekty zrównoważenia: ekonomiczny, środowiskowy i społeczny. Przeprowadzone badania wskazują, że do przewag, którymi dysponuje Polska Wschodnia, należy zaliczyć przede wszystkim stosunkowo niskie zużycie nawozów sztucznych, wysoki udział użytków rolnych utrzymanych w dobrej kulturze rolnej oraz wysoki stopień rozwoju rolnictwa ekologicznego, a zatem czynniki związane ze środowiskowym aspektem zrównoważenia. Wśród słabości rolnictwa Polski Wschodniej należy wymienić sferę ekonomiczną.

Słowa kluczowe: konkurencyjność, rolnictwo, Polska Wschodnia, rozwój zrównoważony.

DOI: 10.15611/pn.2015.380.46

1. Wstęp

O konkurencyjności każdego obszaru decyduje pewien zestaw cech, jego silnych i słabych stron, jego atutów i słabości. Gdy mocne strony obszarów dominują nad słabościami, mówimy o wysokiej konkurencyjności regionu. Według Szwackiej-Mokrzyckiej [2012] o przewadze konkurencyjnej regionu decydują m.in. atuty, czyli najważniejsze silne strony regionu, oraz produktywność, czyli relacje pomiędzy potencjałami, którymi dysponuje region, i sektorami ekonomicznymi wykorzystującymi te potencjały. Kołodziejczak zwraca uwagę, że kształtowanie konkurencyjności regionów jest sumą trzech czynników, tj.: konkurencyjności podmiotów gospodarczych, konkurencyjności przestrzeni i konkurencyjności struktur gospodarczych. Miarą konkurencyjności jest zaś zdolność do efektywnego wykorzystania czynników produkcji, przede wszystkim kapitału, technologii oraz ludzi [Kołodziejczak 2010].

Każdy region ma swoją specyfikę, wynikającą zarówno z zaszłości historycznych, jak i zasobów oraz sposobu ich wykorzystania. Można zatem uznać, że o atrakcyjności i konkurencyjności każdej jednostki terytorialnej decyduje inny zestaw czynników. Niewątpliwie wśród determinant rozwoju regionów należy wymienić uwarunkowania geograficzne, zarówno o charakterze endogenicznym (np. cechy lokalnej przestrzeni geograficznej lub społeczno-ekonomicznej), jak i egzogenicznym (położenie w strukturze regionalnej, krajowej lub europejskiej przestrzeni społeczno-ekonomicznej) [Gorzym-Wilkowski 2007].

Według jednego z najwybitniejszych ekonomistów, M. Portera, konkurencyjność nie wynika z sytuacji ogólnogospodarczej kraju w skali makro, ale zależy od konkurencyjności w poszczególnych sektorach gospodarki [Czudec 2010]. Regionalna konkurencyjność rolnictwa jest określana jako zdolność wykorzystywania przez regiony swoich zasobów środowiskowych, społecznych (struktura społeczna, umiejętności siły roboczej), ekonomicznych (struktura agrarna, sposoby gospodarowania) i instytucjonalnych w celu uzyskania konkurencyjnej pozycji i utrzymania jej w kategoriach miejsca regionu w kraju [Kołodziejczak 2010].

Jak wskazuje Łaźniewska, konkurencyjność stała się kluczowym filarem, na którym konstruowane są regionalne strategie rozwoju. Autorka ta zwraca uwagę, że nowy paradygmat konkurencyjności regionalnej to także wysoka specjalizacja regionów pozwalająca na osiąganie trwałej przewagi konkurencyjnej [Łaźniewska 2013]. Kluczowe znaczenie konkurencyjności dla rozwoju regionu powoduje, iż konieczne staje się systematyczne mierzenie jej poziomu. Dzięki temu możliwe jest świadome kształtowanie poszczególnych elementów tego zjawiska. Pomiar konkurencyjności regionalnej może odbywać się poprzez dekompozycję ogólnej konkurencyjności na zidentyfikowane czynniki konkurencyjności, a także poprzez budowanie syntetycznych wskaźników oraz miar konkurencyjności [Łaźniewska 2013].

Konkurencyjność regionów powinna być rozpatrywana w kontekście zrównoważonego rozwoju. Debatę na temat zależności między zrównoważonym rozwojem a konkurencyjnością zapoczątkował M. Porter [1991], który stwierdził, że wzrost rygorów środowiskowych może wpłynąć na podniesienie konkurencyjności gospodarki i poszczególnych przedsiębiorstw. Według A. Wasiaka i G. Dobrzańskiego [2005] wdrażanie koncepcji zrównoważonego rozwoju jest wynikiem osiągnięcia przewagi konkurencyjnej poprzez uwzględnianie z wyprzedzeniem wymogów społecznych i ekologicznych. Dotyczy to w sposób szczególny sektora rolnego, który w dużej mierze realizuje funkcje społeczne i środowiskowe. Badania przeprowadzone przez M. Raftowicz-Filipkiewicz [2013] potwierdziły, iż istnieje korelacja pomiędzy zrównoważonym rozwojem a konkurencyjnością. Związek ten został także potwierdzony przez badania K. Czech. Wynika z nich, że kraje osiągające najlepsze rezultaty w kształtowaniu się większości wskaźników rozwoju zrównoważonego monitorowanych na terenie UE są sklasyfikowane na najwyższych miejscach w rankingach pozycji konkurencyjnej [Czech 2014].

Celem niniejszego opracowania jest ocena konkurencyjności rolnictwa Polski Wschodniej, która należy do regionów o najniższym poziomie rozwoju społeczno-gospodarczego zarówno w Polsce, jak i w Unii Europejskiej. Ze względu na to, iż jednym z kluczowych priorytetów obowiązującej aktualnie strategii rozwoju Unii Europejskiej Europa 2020 jest rozwój zrównoważony, analiza konkurencyjności obejmowała wybrane mierniki zrównoważonego rozwoju rolnictwa. Ocena poziomu konkurencyjności została przeprowadzona dla poszczególnych województw wchodzących w skład tego regionu, czyli województwa lubelskiego, podkarpackiego, podlaskiego, świętokrzyskiego oraz warmińsko-mazurskiego. Badania przeprowadzono na podstawie danych z 2011 r. W celu wykazania przewag/luk konkurencyjnych wyniki Polski Wschodniej zostały rozpatrzone na tle średnich wyników dla kraju.

Jak wskazuje Zegar [2013], mierzenie poziomu zrównoważenia rolnictwa stanowi złożony problem, co wynika ze stopnia skomplikowania organizacyjnego i funkcjonalnego sektora rolnego, z różnorodności produkcyjnej, ze zróżnicowania regionalnych warunków gospodarowania, złożoności procesów ekonomicznych, demograficznych i społecznych. Mierniki służące do oceny stopnia zrównoważenia rolnictwa, podobnie jak w odniesieniu do całej gospodarki, opierają się na harmonijnym współistnieniu i wzajemnym oddziaływaniu trzech łańcuchów: ekonomicznego, środowiskowego oraz społecznego [Zegar (red.) 2013]. W niniejszym opracowaniu skoncentrowano się na najważniejszych zdaniami autorem wskaźnikach z każdej z wyżej wymienionych sfer. Przesłanką ich doboru była właściwa ocena zrównoważenia rolnictwa na poziomie regionalnym, przy wykorzystaniu danych dostępnych na tym poziomie agregacji.

2. Ekonomiczny aspekt zrównoważenia rolnictwa Polski Wschodniej

Tabela 1 przedstawia wskaźniki zrównoważenia rolnictwa w ujęciu ekonomicznym, które to wskaźniki z jednej strony wskazują na efektywność gospodarowania i znaczenie tego działu dla gospodarki regionu, z drugiej zaś przekładają się na bezpieczeństwo żywnościowe oraz warunki życia rolników i ich rodzin.

Dane zawarte w tabeli 1 wskazują na duże znaczenie rolnictwa w Polsce Wschodniej, o czym świadczy wyższy niż na poziomie kraju wpływ tego sektora na kreowanie wartości dodanej w regionie (poza województwem podkarpackim). Oznacza to jednocześnie, że rola rolnictwa w budowaniu konkurencyjności regionu jest tu większa niż w województwach o małym potencjale produkcyjnym rolnictwa. W pięciu województwach składających się na Polskę Wschodnią wytworzono w 2011 r. ponad 1/4 wartości produkcji towarowej, przy czym wyraźną przewagę miały tu województwa lubelskie i podlaskie. Należy także zwrócić uwagę na relatywnie niską towarowość produkcji rolniczej, która jedynie w województwie

warmińsko-mazurskim przewyższała średnią krajową. Wynika to z dużego rozdrobnienia gospodarstw rolnych tych regionów, zwłaszcza w województwach podkarpackim i świętokrzyskim. Z punktu widzenia zrównoważenia rolnictwa należy ocenić to negatywnie. Jak bowiem wynika z badań IERiGŻ [Zegar (red.) 2009], od wielkości gospodarstwa rolnego zależy stopień trudności wdrożenia poszczególnych praktyk rolniczych sprzyjających ochronie środowiska w rolnictwie. Badania te wskazują jednocześnie, że gospodarstwa rynkowe są w większym stopniu zrównoważone niż gospodarstwa samozaopatrzeniowe [Zegar (red.) 2009].

Tabela 1. Wskaźniki ekonomiczne charakteryzujące zrównoważenie rolnictwa w Polsce Wschodniej w 2011 r.

Wyszczególnienie	Udział rolnictwa, leśnictwa, łowiectwa i rybactwa w WDB (%)	Udział w krajowej rolniczej towarowej produkcji (%)	Produkcja towarowa na 1 ha użytków rolnych (tys. zł/ha)	Udział produkcji towarowej w globalnej (%)	Średnia powierzchnia gospodarstwa rolnego* (ha)	Produkcja globalna na 1 pracującego (tys. zł/osobę)	Produkcja globalna na 1 ha (tys. zł/ha)
Polska	4,0	100,0	4,61	70,0	9,6	43,25	6,52
Lubelskie	8,7	8,8	4,31	67,0	7,3	30,62	6,44
Podkarpackie	2,5	2,1	2,17	55,0	4,4	10,62	3,94
Podlaskie	10,9	6,4	4,29	69,7	12,4	52,69	6,15
Świętokrzyskie	5,9	3,4	4,53	65,0	5,2	25,16	6,96
Warmińsko-mazurskie	8,9	5,5	3,72	72,1	23,6	83,87	5,17
Razem Polska Wschodnia	7,4	26,2	3,81	65,8	-	40,59	5,73

* Dane za 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS: [GUS 2011, 2012b, 2012c; Bank Danych Lokalnych].

Problemy strukturalne wskazanych województw dotyczą także zbyt dużego poziomu zatrudnienia w rolnictwie, czego konsekwencją jest niska produktywność pracy. Na Podkarpaciu jest ona niemal trzykrotnie niższa niż przeciętnie w kraju. Produktywność ziemi mierzona produkcją globalną rolnictwa w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych waha się od 3939,7 zł/ha w województwie podkarpackim do blisko 7000 zł/ha w województwie świętokrzyskim. Można zatem uznać, że rezultaty produkcji rolniczej, jakie osiągają badane regiony, nie są wystarczające, aby zapewnić odpowiedni poziom życia ludności rolniczej, z uwagi na niską towarowość produkcji oraz efektywność gospodarowania.

3. Środowiskowy aspekt zrównoważenia rolnictwa Polski Wschodniej

Rolnictwo pozostaje głównym dysponentem zasobów środowiska naturalnego i jego oddziaływanie na stan tych zasobów jest bezsprzeczne, stąd też często największą wagę przywiązuje się do środowiskowego aspektu zrównoważenia [Zegar (red.) 2013]. Wybrane wskaźniki oceny rolnictwa w tym zakresie zawarte zostały w tabeli 2.

Tabela 2. Wskaźniki rolno-środowiskowe charakteryzujące zrównoważenie rolnictwa w Polsce Wschodniej w 2011 r.

Wyszczególnienie	Udział zbóż w strukturze zasiewów (%)	Obsada zwierząt w SD/100 ha	Udział użytków rolnych utrzymanych w dobrej kulturze rolnej w powierzchni UR	Zużycie nawozów mineralnych lub chemicznych w przeliczeniu na czysty składnik (kg/ha)	Liczba gospodarstw ekologicznych z certyfikatem	Powierzchnia użytków rolnych gospodarstw ekologicznych (tys. ha)
Polska	72,8	45,7	87,0	125,8	15 234	376,04
Lubelskie	75,7	30,7	95,2	123	1 469	24,72
Podkarpackie	69,7	20,9	84,2	60,9	1 724	26,33
Podlaskie	74,7	79,5	96,2	99,5	1 417	30,14
Świętokrzyskie	70,1	39,0	91,7	94,8	1 009	10,79
Warmińsko-mazurskie	61,2	48,5	85,3	105,1	1 438	51,58
Razem Polska Wschodnia	70,3	43,72	90,5	96,66	7 057	143,56

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS: [Bank Danych Lokalnych; GUS 2012b, 2012c].

Istotną cechą organizacji produkcji rolniczej, mającą swoje konsekwencje środowiskowe, jest udział zbóż w strukturze zasiewów. W 2011 r. w większości badanych województw (poza warmińsko-mazurskim) przekroczył on zalecany próg zrównoważenia, wynoszący 66%. Ma to negatywne konsekwencje ekonomiczne i środowiskowe, wynikające ze spadku wydajności, z konieczności wzmożonego nawożenia i ochrony roślin, a w efekcie degradacji gleby [Majewski 2010]. Dodatkowo zwiększa to ryzyko ekonomiczne wynikające ze zmienności cen na rynku rolnym.

Duże znaczenie dla zrównoważenia rolnictwa oraz jego konkurencyjności mają właściwe relacje pomiędzy produkcją roślinną i zwierzęcą. Obsada zwierząt gospodarskich na 100 ha użytków rolnych znacznie odbiegała od przyjętej wielkości granicznej (200 SD/100 ha), wahając się od 20,9 SD/100 ha na Podkarpaciu do 79,5 SD/100 ha na Podlasiu. Może to niekorzystnie wpływać na bilans nawozowy oraz użytkowanie ziemi. Jednocześnie należy zauważyć, że odsetek użytków

rolnych utrzymanych w dobrej kulturze rolnej pozostaje w Polsce Wschodniej wysoki (poza województwami warmińsko-mazurskim i podkarpackim), a obciążenie środowiska naturalnego przez zużycie nawozów mineralnych lub chemicznych jest niskie (w żadnym z badanych regionów nie przekracza średniej krajowej). Z drugiej strony, zbyt niski poziom nawożenia z uwagi na rosnące ceny nawozów może prowadzić do ubożenia gleb i ich niższej produktywności.

Ekologiczne metody produkcji rolniczej doskonale wpisują się w koncepcję rozwoju zrównoważonego, obejmują bowiem metody gospodarowania zgodne z wymogami gleby, roślin i zwierząt [Komorowska 2009]. Liczba gospodarstw ekologicznych w Polsce rośnie. W 2011 r. w Polsce Wschodniej funkcjonowało ponad 46% ogółu takich gospodarstw w kraju. Gospodarowały one na 38,2% powierzchni użytków rolnych gospodarstw ekologicznych. Stanowi to istotną przewagę badanych regionów w aspekcie zrównoważenia rolnictwa, ale także wskazuje na możliwe kierunki rozwoju województw o rozdrobnionym i nisko efektywnym rolnictwie.

4. Społeczny aspekt zrównoważenia rolnictwa Polski Wschodniej

Przedmiotami pomiaru wskaźnikowego w ładzie społecznym są: demografia, starzenie się społeczeństwa, edukacja i rozwój, aktywność ekonomiczna mieszkańców, ubóstwo i wykluczenie społeczne, poziom i jakość życia, współdziałanie i partycypacja, styl życia i zdrowie publiczne, bezpieczeństwo publiczne [Borys 2005].

Tabela 3. Wskaźniki społeczne charakteryzujące zrównoważenie rolnictwa w Polsce Wschodniej w 2011 r.

Wyszczególnienie	Odsetek pracujących w rolnictwie (%)	Pracujący na 100 ha UR	Odsetek kierowników gospodarstw rolnych z wykształceniem wyższym (%)*	Odsetek kierowników gospodarstw rolnych z wykształceniem rolniczym*	Odsetek kierowników gospodarstw rolnych w wieku powyżej 65 lat*
Polska	17,1	15,1	10,3	41,0	66,9
Lubelskie	38,3	21,0	11,2	40,9	67,0
Podkarpackie	32,7	37,1	9,4	30,0	58,0
Podlaskie	31,4	11,7	11,6	47,8	77,1
Świętokrzyskie	32,4	27,7	9,7	32,9	64,8
Warmińsko-mazurskie	16,5	6,2	12,3	46,2	73,0
Razem Polska Wschodnia	30,26	20,74	10,8	39,6	68,0

* Dane za 2010 r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS: [GUS 2011, 2012a, 2012b, 2012c; Bank Danych Lokalnych].

Rolnictwo jest w Polsce działem gospodarki, w którym w 2011 r. pracowało nieco ponad 11% ogółu zatrudnionych. Z uwagi na rolniczy charakter Polski Wschodniej w 4 z 5 badanych województw odsetek pracujących w tym sektorze przekracza 30%. Oznacza to, że społeczne oddziaływanie rolnictwa w tych regionach dotyczy 1/3 ludności pracującej. Obserwuje się duże regionalne zróżnicowanie poziomu zatrudnienia w rolnictwie, o czym świadczy wskaźnik liczby pracujących w tym dziale w przeliczeniu na 100 ha, wahający się od 6,2 w województwie warmińsko-mazurskim do ponad 37 na Podkarpaciu.

Istnieje także wyraźny związek pomiędzy poziomem wykształcenia producentów rolnych a uzyskiwanymi przez nich wynikami produkcyjnymi. Należy to tłumaczyć tym, że lepiej wykształceni rolnicy są bardziej otwarci na zmiany i chętniej podejmują pojawiające się wyzwania [Kołoszko-Chomentowska 2008]. Według danych GUS odsetek kierowników gospodarstw z wykształceniem wyższym w Polsce pomiędzy ostatnimi spisami rolnymi wzrósł z 5,1% w 2002 r. do 10,3% w 2010 r., wykazując przy tym niewielkie zróżnicowanie regionalne. Wykształceniem rolniczym w skali kraju dysponowało 41% kierowników gospodarstw, wyższy odsetek obserwuje się w województwach warmińsko-mazurskim i podlaskim, a więc w regionach o najwyższej w Polsce Wschodniej efektywności gospodarowania. Charakterystyczny dla rolnictwa jest także duży udział kierowników gospodarstw w wieku poprodukcyjnym, co może wskazywać na brak zainteresowania przejmowaniem gospodarstw przez młodsze pokolenia.

5. Zakończenie

W Polsce Wschodniej rolnictwo odgrywa istotną rolę w gospodarce, o czym świadczy wyższy niż na poziomie kraju wpływ tego sektora na kreowanie wartości dodanej w regionie. Należy też podkreślić, że w 5 województwach składających się na Polskę Wschodnią wytworzono w 2011 r. ponad 1/4 wartości produkcji towarowej polskiego rolnictwa. Ponadto z uwagi na rolniczy charakter Polski Wschodniej odsetek pracujących w tym sektorze przekracza 30%. Należy zatem stwierdzić, że poziom rozwoju rolnictwa ma kluczowe znaczenie z punktu widzenia zdolności konkurencyjnych tego regionu.

Przeprowadzone badania wskazują, że do przewag konkurencyjnych, którymi dysponuje sektor rolniczy Polski Wschodniej, należy zaliczyć przede wszystkim stosunkowo niskie zużycie nawozów sztucznych, wysoki udział użytków rolnych utrzymanych w dobrej kulturze rolnej oraz wysoki stopień rozwoju rolnictwa ekologicznego, a zatem czynniki związane ze środowiskowym aspektem zrównoważenia. Jest to istotna wskazówka odnośnie do możliwych kierunków rozwoju województw o rozdrobnionym i nisko efektywnym rolnictwie.

Łuk konkurencyjnych rolnictwa Polski Wschodniej należy upatrywać przede wszystkim w sferze ekonomicznej. Region ten charakteryzuje relatywnie niska towarowość produkcji rolniczej oraz produktywność czynników wytwórczych. Powo-

duje to, że wyniki uzyskiwane przez ten sektor nie są wystarczające, aby zagwarantować optymalny poziom życia ludności utrzymującej się z rolnictwa.

Należy podkreślić, iż przewagi i słabości w zakresie sektora rolnego nie są jednakowe we wszystkich województwach Polski Wschodniej, co wynika z dość dużego wewnętrznego zróżnicowania tego regionu. Na przykład produkcja globalna w przeliczeniu na jednego pracującego przyjmowała wartości od 10 620 zł/osobę w województwie podkarpackim do 83 871 zł/osobę w przypadku województwa warmińsko-mazurskiego. Stanowi to istotną przesłankę dla kształtowania polityki regionalnej dotyczącej Polski Wschodniej. Pomocne w tym względzie może być efektywne wykorzystanie środków finansowych z Unii Europejskiej ukierunkowanych na rozwój tego regionu kraju. Mogą się one bowiem przyczynić do wyrównania różnic pomiędzy poszczególnymi województwami oraz do poprawy pozycji konkurencyjnej analizowanego regionu.

Literatura

- Bank Danych Lokalnych, <http://www.stat.gov.pl> (17.02.2014).
- Borys T., 2005, *Wskaźniki zrównoważonego rozwoju*, Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Warszawa-Białystok.
- Czech K., 2014, *Pozycja konkurencyjna gospodarki a realizacja celów zrównoważonego rozwoju na przykładzie wybranych wskaźników w krajach Unii Europejskiej*, http://www.ue.katowice.pl/uploads/media/4_K.Czech_Pozycja_konkurencyjna_gospodarki....pdf (10.09.2014).
- Czudec W., 2010, *Konkurencyjność regionu i strategie regionalne*, *Economy and Management*, no. 2, s. 33-42.
- Gorzym-Wilkowski W.A., 2007, *Rozwój lokalny w województwie lubelskim jako efekt uwarunkowań geograficznych*, *Prace Naukowe Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu* nr 1161, s. 370-378.
- GUS, 2011, *Powszechny Spis Rolny 2010. Raport z wyników*, Warszawa.
- GUS, 2012a, *Charakterystyka gospodarstw rolnych. Powszechny Spis Rolny 2010*, Warszawa.
- GUS, 2012b, *Rocznik Statystyczny Rolnictwa 2012*, Warszawa.
- GUS, 2012c, *Rocznik Statystyczny Województw 2012*, Warszawa.
- Kołodziejczak A., 2010, *Modele rolnictwa a zróżnicowanie przestrzenne sposobów gospodarowania w rolnictwie polskim*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Kołozsko-Chomentowska Z., 2008, *Wykształcenie ludności rolniczej jako determinanta rozwoju rolnictwa*, *Zeszyty Naukowe SGGW: Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, nr 67, s. 79-86.
- Komorowska D., 2009, *Ekonomia produkcji ekologicznej w Polsce*, *Zeszyty Naukowe SGGW: Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, nr 73, s. 143-154.
- Łażniewska E., 2013, *Konkurencyjność regionalna w czasie i przestrzeni na przykładzie polskich regionów*, Wydawnictwo UE w Poznaniu, Poznań.
- Majewski E., 2010, *Produkcyjne, ekonomiczne i środowiskowe aspekty uproszczenia struktury zasiewów*, *Roczniki Nauk Rolniczych, Seria G – Ekonomia Rolnictwa*, t. 97, z. 3, s. 159-168.
- Porter M.E., 1991, *America's green strategy*, *Scientific American*, vol. 264, iss. 4.
- Raftowicz-Filipkiewicz M., 2013, *Konkurencyjność przedsiębiorstw w warunkach kryzysu gospodarczego*, *Wroclaw Economic Review*, no. 19(1), s. 49-57.

- Szwacka-Mokrzycka J., 2012, *Znaczenie turystyki w strategii rozwoju gminy*, Studia Ekonomiczne i Regionalne, t. V, nr 1, s. 28-33.
- Wasiak A., Dobrzański G. (red.), 2005, *Zrównoważony rozwój w przedsiębiorstwie i jego otoczeniu*, CSDEM, Białystok.
- Zegar J.S. (red.), 2009, *Z badań nad rolnictwem społecznie zrównoważonym [8]. Zrównoważenie polskiego rolnictwa w świetle danych statystyki publicznej*, program wieloletni 2005-2009, IERiGŻ, Warszawa.
- Zegar J.S. (red.), 2013, *Zrównoważenie polskiego rolnictwa*, Powszechny Spis Rolny, GUS, Warszawa.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT APPROACH IN AGRICULTURE COMPETITIVENESS OF EASTERN POLAND

Summary: This paper identifies and examines some major issues of agriculture competitiveness in Eastern Poland voivodeships which are characterized by the lowest level of social-economic development both in Poland and in the European Union. The results of examined region were considered basing upon average results for Poland to show their competitive advantage. An analysis of competitiveness regarded the chosen measures of agriculture sustainable development typical of three aspects of sustainability: economic, environmental and social one. The survey shows that Poland is characterized by the following competitive advantages: low level of fertilization, high share of arable lands kept in good rural culture as well as the high degree of ecological agriculture development so above mentioned factors are strictly connected with environmental aspect of sustainability. It should be noted that economic sphere belongs to one of weaknesses of Polish agriculture.

Keywords: competitiveness, agriculture, Eastern Poland, sustainable development.